

Eesti Teaduste Akadeemia Looduskaitse Komisjoni 2016. aasta tegevuse ülevaade

TA Looduskaitse Komisjon (LKK) jätkas eesti Maaülikooli (EMÜ) ruumides Tartus Veski tn. 4 Baeri majas. Komisjoni esimees: filosoofiadoktor Urmas Tartes, aseesimehed: bioloogiakandidaat, dotsent Vilju Lilleleht ja bioloogiakandidaat Heiki Tamm, teadussekretär Vaike Hang. Komisjoni asutajaliikmetest (1955) ja esimesest teadussekretärist jätkab akadeemik Hans Trass (sünd. 1928).

Komisjon kaotas kauaaegse aktiivse liikme (alates 1998.aastast) geoloogiadoktori TTÜ emeriitprofessori Enn- Aavo Pirruse (24. nov. 1935 – 8. okt. 2016). Tema viimaseid suuremaid töid oli Eesti Ürglooduse Raamatu (ERÜ) jätkamine LKK –s alustanud Herbert Viidingu (1980) ja Ülo Heinsalu töö lõpule viimine. Pirruse äärmiselt järjekindla ja korrektse töö viljana sündis EÜR – geoloogiliste loodusmälestiste üleriigiline andmebaas. See välitööd ja aeganõudev töö kestis 17 aastat. Pirruse lahkumise järel on aruandeaasta lõpus LKK-s liikmeid nüüd 24.

Komisjoni traditsiooniline ettekandepäev, seekord 54. toimus see 8. juunil 2016 Tartus Veski tn. 4 Baeri majas. Ettekandepäeva teema oli „Kohalik omavalitsus ja looduskaitse“ Ettekanded tunnustatud looduskaitsetegelaselt, päeva juhatas Urmas Tartes.

Sissejuhatav ettekanne - Loodus ja omavalitsus. *Urmas Tartes, TA Looduskaitse Komisjon*

Kohalik tasand ja kultuurmaastike hoid, *Kalev Sepp, Eesti Maaülikool.*

Koostöö omavalitsusega Matsalu rahvuspargis. *Kaja Lotman, Keskkonnaameti Hiiu-Lääne-Saare regioon.*

Looduskaitse Karulas. *Leelo Kukk, Keskkonnaamet.*

Kohalike omavalitsuste roll looduskaitse korraldamisel. *Kaili Viilma, keskkonnaameti Jõgeva-Tartu regioon.*

Kohalik kogukond oma elukeskkonna hoidjana. *Tarmo Tüür, Eestimaa Looduse Fond, Teeme ära talgupäeva eestvedaja.*

Muutused Tallinna naabruskondade sotsialmajanduslikus koosseisus aastatel 2000 – 2011. *Karin Kangur, Tartu linnavalitsus.*

Uudiseid Puhtu-Laelatu looduskaitsealal. *Arno Peksar, Hanila vallavanem (kirja teel).*

Kuigi komisjoni esimese esimehe Eerik Kumari surmast on möödunud 32 aastat – ikka leidub veel kunagise ZBI töötajate valduses tema tegemistega seotud esemeid – raamatuid. Nii andis päeva lõppedes komisjoni esimees Matsalu rahvuspargi esindajale Aleksei Lotmanile üle suure paki – milles Kumari portfelli, ajaleheartikleid, tikutoosietikette, muid meeneid. On ju Kumariga seotu Matsalus muuseumi väljapanekutes aukohal – on ju Matsalu tema tegude alguspunkt.

18. märtsil 2016 korraldas LKK koos Keskkonnaministeeriumiga Eesti maastike kaitse aastale pühendatud ettekannete õhtu (osavõtjaid 45). Juhatas Urmas Tartes Peakõneleja oli TÜ emeriitprofessor Ivar Arold, LKK kunagine liige Eesti maastike uurija, mitmete maastike kaitsealade piiride ja kaitsekavade väljatöötaja. Tema teaduslik ettekanne oli Eesti maastike rajoneerimisest. Prof Kalev Sepp andis ülevaate Aroldi 40 aastat kestnud õppejõu-teadlase ametist. Hanno Zingel Keskkonnaministeeriumi looduskaitse peaspetsialist - kõneles Aroldi osast meie maastike uurimisel Varepi ja Grano kõrval ning andis Aroldile üle Keskkonnaministeeriumi tunnustuse - hõbedase looduskaitsemärgi. Aroldit õnnitleti peatselt täituva 85. juubeli puhul (õige kuupäev on 4.juuni). Piret Palmi teemaks oli tänavune maastike kaitse aasta ürituste tutvustamine. Urmas Tartes näitas päevale kohaseid imekauneid maastike pilte, vapustavalt ilusad olid tema imelised tillukesed loodusobjektid – heinakõrred lumes, jää ja lumeviirud metsaserval, üksikud puud jpm. U. Tartes sai kiitust imeliste piltide näitamise ja mitmete looduskaitse probleemide selgitamise eest. Samas oli vaadata Vaike Hangu koostatud näitus „Aroldi maastikud“ (ülevaade tema tööst ja tegemistest sõnas ja pildis, ilmunud raamatutest, teadustöödest).

17.novembril 2016 korraldasime koos ELKS-iga Baeri majas kohtumise EMÜ kauaaegse professori metsateadlase – looduskaitse Ülo Tammeaga – ta kõneles (esines metsameeste rohelistes mundris) oma elutööst papli ja haava uurimisest (45 aasta vältel). Tema teadustööde reas (215) on kolm monograafiat. Tõi huvitavaid näiteid metsanduse ajaloost ja metsade kaitse korraldusest. Nimetasime teda „laulvaks metsameheks“ – sest on tegutsenud üle 40 aasta metsameeste Forestalia ridades ning olnud koori juhataja esimees 18 aastat. Praegugi on veel Baeri majas vaadata Ü. Tamme elu ja tööd tutvustav põhjalik näitus (koostas V. Hang). Olgu siinjuures kiidetud Ülo Tamme kodune arhiiv – millest see näitus koosneb. Harva leidub nii korralikke koduseid arhiive – temal tarvitses vaid kaust-kausta järel lahti lüüa ja näitus oligi valmis. Huvitav lisada, et paljudes metsanduslikes väljaannetes ilmunud artiklite kõrval on ta palju kirjutanud ka Eesti Looduses – mõnes aastakäigus pea igas numbris Tamme artikkel ja ikka lõovate pealkirjadega – nagu „Paplid – põhjamaade eukalüptid või „Haab, põlatud ja hinnatud metsapuu“, tore on just Tamme enda kohta käiv pealkiri – „Tamm – põline ja vägev“.

LKK esitas Keskkonnaministeeriumi Kumari preemia komisjonile **Mati Kaalu** kandidatuuri. Ega selle ettepaneku tegemine eriti raske olnud, sest Mati Kaal on üldtuntud –Tallinna loomaaia kauaaegse juhina. Tarvitseb vaid öelda või mõelda – Tallinna Loomaaiast – on kohe keelel ja meelel Mati Kaal. Lisaks loomaaia juhtimisele on ta uurinud suurkiskjate bioloogiat ja ökoloogiat. Pidanud meeldejäävaid loenguid raadios ja televisioonis. Kaal töötas loomaias 1968.aastast alates. Teame lisada kaugest minevikust, et Kaal käis üliõpilasena (koos tollale loomaaia direktoriga) LKK üldkoosolekul kus arutati loomaia uude kohta kolimise võimalusi. Ja Kumari soovitas tollasele loomaia direktorile kindlasti see väga töökas Saaremaa poiss - üliõpilane Kaal loomaaeda tööle võtta! 2016. aastal saigi Kumari preemia Mati Kaal. Sel puhul toimus pidulik üritus Tallinna loomaias 9. mail 2016 – keskkonnaminister Marko Pomerants andis Kaalule üle Eesti auväärsema looduskaitse tunnustuse – Kumari preemia koos looduskaitse kuldmärgiga. Ühtlasi oli see üritus ka selle aasta looduskaitsekuu - „Eesti loodus – oma või võõras“ avamine. Laureaat tänas ja pidas suurepärase kõne „oma loomaaia“. U. Tartes andis LKK poolt Kaalule Kumari mälestusele pühendatud LKK

artiklikogumiku loomariigi kaitsest. Kaalu tunnustuse jätkuks koostas V. Hang Tartus Baeri majas väljapaneku Kaalu tähtsamatest rännuteedest ja töödest.

5. novembril 2016 toimus Tartus vastses ERM-is Eesti Looduskaitse Seltsi (ELKS) 50. aastapäeva suurejooneline tähistamine teemal –“Kuidas hoida Eestit- meie loodust ja kultuuri“. ELKS-i ja LKK meeldiva koostöö nimel kinkisime ELKS-ile koostööd kajastavaid materjale (200 fotot, artiklite - käsikirjade koopiaid sündmuste kirjeldusi, Jaan Eilarti, Endel Varepi, Eerik Kumariga, Gustav Vilbastega seonduvat jm). Selle mahuka mapi koostas V. Hang ning andis nimetatud ajaloolise materjali seltsi esimehele Jaan Riisile pidupäeva aktusel ka üle. Kõnelesid seltsi asutajaliikmed president Arnold Rüütel, Jaan Riis jt laulis Tõnis Mägi. Päevakorras olid ka ettekanded Rail Balticu teemal – selle ehitamise praeguse kavaga ei olda rahul - kõnelesid kirjanik Valdur Mikita, ajakirja Akadeemia peatoimetaja Toomas Kiho jt jagati aukirju ja kingiti Jaan Eilarti publitsistika äsjailmunud mahukat raamatut. Rail Balticu praeguse projekti vastu 101 kirjas osalesid LKK liikmed Toomas Kukk, Urmast Tartes, Hans Trass.

LKKi saabus tagasi kirjanik-kooliõpetaja - Mats Mõtslase (Mart Kiiratsi, (1884-1956) 130. sünniaastapäevale pühendatud näitus – milline oli eksponeeritud Pärnu-Jaagupi keskraamatukogus. Eesti Põllumajandusmuuseum kavatseb sellest V. Hangu kokku korjatud Mõtslase pärandist kujundada rändnäituse Eesti Vabariigi 100. sünnipäevaks – sest just Mõtslane oli Maapäeva sekretär ja sealt edasi I Riigikogu liige.

Lõppeval aastal on suurt tähelepanu pühendatud meie kohanimedele (ilmus ju Eesti kohanimeramat). V. Hang kõneles Tõhela paikkonna kohanimedest kodukohapäeval 9. juulil 2016. Samas oli ka väljapanek rahvapärastest kohanimedest külade kaupa, valiti välja huvitavamaid kohanimesid. Samasuguse väljapaneku korraldas V. Hang ka Tõstamaa vallapäevadel 12.-14. augustil 2016. Ka seal oli vaadata mitmete külade (põhiliselt aleviku ümbruse) kohanimede väljapanek. Vaatajate huvi oli suur. V. Hang on Tõstamaa kihelkonna kohanimesid, looduskaitseobjektide - rändrahnude, maastike üksikelementide jm kohta kogunud - 40 aastat ja üle 10700 kohanime on ta kirja pannud!.

Urmas Tartese tegevus

Kuulo Kalamees on seotud teemaga Eesti punase raamatu (EPR) lehekud, osalenud ülevaate koostamises EPR-sse kuuluvate liikide levikust ja taksonoomiast Eestis, hinnatuna uue fülogeneetilise süsteemi põhjal (sisaldab 15 äärmiselt ohustatud liiki ja 14 ohustatud liiki; loetletud on kõigi liikide levik Eestis, konkreetseid leiukohti ja kasvukohti. Registreerinud uusi leiukohti (2 liiki, mõlemad LK II kategoorias): Kährikseen, Sparassis crispa Võrumaalt Sõmerpalu vallast ja mugultorik, Polyporus tuberaster Tartumaalt Luke pargist (viimane on tema isiklik leid). K. Kalamees oli TÜ loodusmuuseumi ja Lille tänava loodusmajas suurtel (ca 300 liiki) seenenäitusel giidiks kahel korral – K. Kalamees õpetas külastajatele seente kaitse vajadust, nende äratundmist ja kaitse põhimõtteid.

Komisjoni kauaaegse liikme, tuntud botaaniku **Vilma Kuuse** ettepanekul Pärnu Keskkonnaametile muudeti Pärnu rannaniidu looduskaitseala kaitse-eeskirja selliselt, et

kaitseala sisse jääks teise kaitsekategooria hariliku muguljuure (*Herminium monorchis*) kasvukoht veepuhastusjaama taga rannatee ääres. Varem oli tee kaitseala piiriks. Nüüd on piir 10 meetrit tee telgjoonest edasi. Sel aastal loendas ta seal 334 muguljuure taime. Samas kasvab veel kolmanda kaitsekategooria soo-neiuvaip (*Epipactis palustris*) ja kohati ka balti sõrmkäpp (*Dactylorhiza Baltica*) – viimane kasvab väljapool rannaniidu karjakopli aeda. Vilma Kuuse otsesel abil ja koostöös keskkonnaametiga on leiukoht koristatud ja hein niidetud.

Heiki Tamm jätkas Eesti jugapuupopulatsioonide uurimist nende sisserände teede selgitamiseks. Ta pidas kaks ettekannet Eesti botaanikaaedade seminaril (Okaspuuliigid Vahemere randadel (2016 märts) ja 2016 august – Maailma suurimad puud (originaalslaididega). Juhendas Tallinna Botaanikaaia Sõprade Seltsi õppe-ekskursiooni Helsingi Ülikooli botaanikaaeda ja Haaga rododendroniparki (juunis) ning Põlvamaale tutvuma Eestimaa kõige kõrgemate puudega (septembris). Korraldas botaanikaaia sõpradega Pirita ürgorgu kahel korral koristustalgud (mais ja oktoobris).

Urmas Tartes

TA Looduskaitse Komisjoni esimees